

ՕՐՀԱՆ ՔԵՄԱԼ. ԳՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐԻ ՓՈՐՁ

Օրհան Քեմալը՝ իսկական անունը Մեհմեդ Ռաշիդ Օղյուքչյու (1914-1970թթ.) 20-րդ դարի թուրքական արձակի ամենահայտնի ներկայացուցիչներից է, որի ստեղծագործությունների շնորհիվ թուրք գրականության մեջ արմատացել և զարգացել է ռեալիզմի ուղղությունը: Օրհան Քեմալը ծնվել է 1914 թվականին Ջեյհան գյուղաքաղաքում: Հայրը եղել է Թուրքիայի Հանրապետության առաջին խորհրդարանի պատգամավոր, սակայն հետագայում ստիպված է եղել թողնել Թուրքիան և ընտանիքի հետ միասին, ըստ էության, դարձել քաղաքական արտաքսյալ ապրելով Սիրիայում, Լիբանանում: Օրհան Քեմալը կիսատ թողնելով ուսումը՝ ստիպված է եղել զբաղվել ընտանիքի հանապազօրյա հացը գտնելու խնդրով, ինչի պատճառով վաղ տարիքից աշխատել է սպասարկման ոլորտում, գործարաններում: Կենսագրական հենց այս հանգամանքը հետագայում դառնալու է նրա ստեղծագործությունների թեմատիկայի հիմնական առանցքը, քանի որ նա մոտիկից ծանոթանում է հասարակ մարդկանց տարատեսակ խնդիրներին: Վերադառնալով Թուրքիա ապագա գրողը կրկին շարունակել է «հացի համար պայքարը»⁶⁶⁰, որն էլ հետո դառնալու էր նրա գրքի և ստեղծագործական որոշակի փուլի խորագիրը:

1938թ. էական դեր ունի ապագա գրողի ճակատագրում ընդ որում ինչպես անձնական, այնպես էլ գրական: Այդ թվականին զինվորական ծառայության մեջ գտնվող Օրհան Քեմալը ձեռքակալվում և դատապարտվում է բանտարկության այն բանի համար, որ բարձրաձայն քննադատել էր թուրքական իշխանություններին հայտնի կոմունիստ բանաստեղծ Նազրմ Հիքմեթին բանտարկելու համար: Հայտնվելով ճաղերից այն կողմ՝ Օրհան Քեմալը հենց բանտում էլ սկսում է ակտիվ ստեղծագործել և ինչպես շատ գրողներ նրա առաջին փորձերը չափածո էին՝ բանաստեղծություններ, որոնք տպագրվում էին ստամբուլյան «Յեդի գյուն» ամսագրում Ռաշիդ Քեմալ կեղծանունով և միայն 1943 թվականից նա սկսեց կիրառել Օրհան Քեմալ գրական անունը: Որոշ ժամանակ անց նույն բանտ են տեղափոխել նաև Նազրմ Հիքմեթին և Օրհան Քեմալը սկսել է ակտիվ շփվել նրա հետ, ով էլ կողմնորոշիչ խորհուրդներ է տվել գրողին: Բանտը դարձել է յուրահատուկ մի «գրական համալսարան» Օրհան Քեմալի համար և նա հետագայում այդ մասին ասելու էր. «Օրհնյալ լինի բանտը: Այնտեղ ես հանդիպեցի Նազիմ Հիքմեթին: Այնտեղ ես վերջնականապես ձեռքագատվեցի պատրանքներից»⁶⁶¹: Հենց Նազրմ Հիքմեթի խորհրդով և ցուցումներով Օրհան Քեմալը զբաղվում է ինքնակրթությամբ, ծանոթանում համաշխարհային գրականությանը, որոնցից օրինակ Գոգոլի ազդեցությունը ակնհայտ է նրա ամբողջ ստեղծագործական ժառանգության վրա: Որաշ ժամանակ անց Օրհան

⁶⁶⁰ Фиш Р., Хлеб и любовь Орхана Кемалы, в книге Мастера современной прозы. Турция. Орхан Кемаль, Москва, 1975, стр. 6.

⁶⁶¹ Նույն տեղում, էջ 5:

Քեմալը հրաժարվելով չափածոյից՝ անցել է արձակի և արդեն 1940թ. տպագրվել է նրա առաջին պատմվածքը՝ «Ձուկ» վերնագրով «Յենի էդեբիյաթ» թերթում⁶⁶²:

Օրհան Քեմալը թուրքական արձակ է բերել նոր կերպարներ, հերոսներ և թեմատիկաներ, որոնք մինչ այդ կամ գրեթե չեն եղել, կամ էլ ներկայացված են եղել մակերեսորեն: Տարբեր գրականագետների կարծիքով Օրհան Քեմալը առաջինն էր, ով մեծ ընդգրկունությամբ թուրք գրականություն բերեց, այսպես կոչված, «փոքր մարդու» կերպարը և պատահական չէ, որ նրա ստեղծագործությունների սկզբնական փուլը ընդունված է համարել «փոքր մարդու գրառումների շարք»: Խորհրդային գրականագետ Ռադիի Ֆիշը կարծում է, որ «փոքր մարդ» տերմինը առաջին անգամ թուրք գրականության մեջ կիրառվել է հենց Օրհան Քեմալի կողմից⁶⁶³: Ըստ Ռադիի Ֆիշի ամեն գրող իր կյանքում գրում է մեկ գլխավոր գիրք, զարգացնում է մեկ գլխավոր հերոսի կերպար և դա Օրհան Քեմալի համար «փոքր մարդն» էր⁶⁶⁴: Թուրք հայտնի գրող Քեմալ Թահիրը անդրադառնալով Օրհան Քեմալին և նրա գրականության հիմնական հերոսին նկատել է. «Մեզ մոտ, ինչպես ամբողջ աշխարհում «փոքր մարդը» անհույս է նախ և առաջ այն պատճառով, որ նա «փոքր» է⁶⁶⁵:

Օրհան Քեմալի ստեղծագործությունների գլխավոր հերոսը գրական ուղու ընտրության հենց սկզբից ակնհայտ էր, որ հասարակ մարդն էր և, քանի որ գրողը ինքը պատկանում էր այդ դասակարգին, ուստի կարողացավ առավել ռեալիստական, ճշգրիտ և ներսից պատկերել ու գեղարվեստի թեմա դարձնել հասարակության այդ հատվածին և նրա խնդիրները: Ինչպես շատ գրողների մոտ, այնպես էլ Օրհան Քեմալի արձակում տեսնում ենք սեփական կենսագրության գեղարվեստական ձևակերպումներ՝ փոքր-ինչ փոփոխված երանգներով: Լինելով ռեալիստ գրող՝ նա գեղարվեստի նյութ է դարձրել անձամբ իր ապրած կամ իր շրջապատում եղած իրականությունը, և այդ պատճառով նաև նրա կենսագրական շրջանները իրենց էական ազդեցությունն են ունեցել նրա ստեղծագործությունների թեմատիկաների վրա, ուստի կարելի է ասել, որ Օրհան Քեմալի գրական գործունեությունը համընթաց է իր կենսագրությանը: Նրա ստեղծագործությունների հատկապես սկզբնական շրջանի «ինքնակենսագրականությունը» նպաստել է, որպեսզի առավել համոզիչ կերպով ընթերցողին ներկայացվի «փոքր մարդն» իր դժվարություններով, հոգեվիճակով, մտածելակերպով և այլն: Օրհան Քեմալի ստեղծած «իր փոքր մարդու»⁶⁶⁶ կերպարը հենց դրանով է առանձնահատուկ: Նրա հերոսները դարձան գործազուրկները, աղքատները, գյուղացիները, բանվորները, պետական ծառայողները, մարմնավաճառները, թափառաշրջիկները և այլն: Նկատենք, որ նմանատիպ կերպարները մինչ այդ խորթ էին առավելապես «արվեստ արվեստի համար» սկզբունքով առաջնորդվող թուրք գրականության համար:

⁶⁶² Նույն տեղում, էջ 11:

⁶⁶³ Նույն տեղում, էջ 6:

⁶⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 7:

⁶⁶⁵ Նույն տեղում, էջ:

⁶⁶⁶ Утруграури С., Турецкая проза 1960-70-х годов, Москва, 1982, стр. 59.

Լինելով հատկապես սոցիալական ռեալիզմի ուղղության հետևորդ՝ Օրհան Քեմալը քննադատական դիրքերից և սոցիալական շեշտադրումներով է ներկայացրել այդ ժամանակաշրջանի Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական կյանքի որոշակի կողմեր, որոնց առանցքում հասարակ մարդն է իր տարատեսակ խնդիրներով: Նա հմտորեն է ներկայացնում սոցիալական ցածր խավի տարատեսակ խնդիրները, նրանց պայքարը և զուգահեռաբար պատկերում է հարուստ հողատերերի, պաշտոնյաների կերպարներ ու բացահայտ և ենթատեքստում հակադրում դրանք իրար, որով էլ ավելի սուր կերպով է կարողանում ի ցույց դնել այդ երկու խավերի միջև եղած անջրպետները:

Օրհան Քեմալի սկզբնական շրջանի ստեղծագործություններում բավական շատ են իր ծննդավայրի՝ Կիլիկիայի հասարակ մարդկանց խնդիրները, կենցաղը, սոցիալական վիճակը: 1950թ. գրողը տեղափոխվում է Ստամբուլ, ինչի արդյունքում փոխվում է նաև նրա գրականության աշխարհագրությունը, ընդլայնվում թեմատիկ ընդգրկումը, փոխվում հերոսներին շրջապատող միջավայրը⁶⁶⁷: Սակայն այնուամենայնիվ հիմնական հերոսը՝ «փոքր մարդը» շարունակեց պահել իր առանցքային տեղն ու դերը: Օրհան Քեմալի հերոսները տարատեսակ դժվարությունների հետ բախվելուն և պայքարելուն զուգընթաց միևնույն ժամանակ փոփոխություն անելու վճռականություն ունեցող և դրան տրամադրված մարդիկ են: Այստեղ պարզորոշ երևում է գրողի դավանած ընդդիմադիր քաղաքական կոմունորոշման՝ սոցիալիզմի ազդեցությունը և Օրհան Քեմալը իրավամբ համարվում է ձախակողմյա հայացքներին գեղարվեստական գունավորում տված թուրք առանցքային հեղինակներից մեկը: Ասվածի խոստուն ապացույցներից է ժամանակի թուրքական իշխանություններին ուղղված բացահայտ ու ենթատեքստային քննադատությունը, որով հարուստ է նրա գրականությունը:

Օրհան Քեմալի ստեղծագործությունների մեջ ուրույն տեղ ունի բանտային թեմատիկան. անձամբ իր տեսած և վերապրած բանտային իրականությունը արտահայտվեց ոչ միայն պատմվածքի ժանրում, այլև վիպակի, որոնցից ամենահայտնին «72-րդ խուցը» վիպակն է, որի հիման վրա հետագայում նկարվեց համանուն ֆիլմը: Այս ստեղծագործության մեջ գրողը մի կողմից նկարագրում է բանտային դաժան և տխուր իրականությունը, մյուս կողմից սոցիալական խնդիրները, սակայն դրան զուգահեռ այուժետային հիմնական ուղղությունը կալանավորներից մեկի ռոմանտիկ սիրո պատմությունն է: Ընդհանրապես Օրհան Քեմալի գրականությունում առավել հաճախ ետնաբեմում կարևոր տեղ է զբաղեցնում սիրո թեմատիկան⁶⁶⁸, որով և գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ մտնում է որոշակի ռոմանտիզմ, և դրանք դադարում են լինել լոկ սոցիալական խնդիրների նկարագրություն: Սա նաև թույլ է տալիս գրողին ավելի հմտորեն վեր հանել հերոսների հոգեբանական ներաշխարհն ու խնդիրները: Նկատենք նաև, որ Օրհան Քեմալը բավական մեծ տեղ է տալիս հերոսների հոգեբանական աշխարհը, խնդիրները նկարագրելուն, այսինքն՝ «փոքր մարդիկ» ոչ միայն սոցիալական խնդիրների տակ կքած մարդիկ են, այլև բարդ ներաշխարհ և հոգեբանական խնդիրներ ունեցողներ:

Գալով Օրհան Քեմալի կիրառած գեղարվեստական մեթոդներին պետք է ասել, որ նա շատ տեղ է հատկացնում հերոսների երկխոսություններին փորձելով այդպես

⁶⁶⁷ Dinçer M., Bezirci A., Göker N., Türk Dili ve Edebiyatı-4, İstanbul, 1995, s. 80.

⁶⁶⁸ Türk Edebiyat Tarihi, (edit. Talât Sait Halman), 2-inci baskı, İstanbul, 2007, s. 311.

բացահայտել հիմնական թեման, հերոսների մտածելակերպը և այլն: Եվ քանի որ նրա հերոսները մեծ մասամբ հասարակ խավի մարդիկ են, ուստի բնական է նաև ժողովրդախոսակցական լեզվի ներմուծումը գրականություն, որը, սակայն, Օրհան Քեմալը անում է վարպետությամբ և միայն երբեմն է տեղ տալիս գոեհկաբանություններին: Իսկ կերպարների ներաշխարհը բացահայտելու համար գրողը հաճախ է դիմում «լուռ երկխոսության» կամ մենախոսության մեթոդին, որն արդարացնում է իրեն և տալիս սպասված արդյունքը:

Օրհան Քեմալի ստեղծագործությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ սոցիալապես ցածր խավի խնդիրները նկարագրելու համար նա հաճախ է դիմել երեխաների և կանանց թեմատիկաներին: Մասնավորապես՝ որոշակի թիվ են կազմում ստեղծագործություններ, որտեղ գլխավոր հերոսները ընտանիքի հոգսը իրենց ուներին վերցրած և փոքր տարիքից ծանր աշխատանք կատարող երեխաներն են: Ի դեպ այստեղ ևս ակնհայտ է գուգահեռ գրողի կենսագրության հետ: «Փոքր» մարդու խնդիրները առավել ցայտուն արտահայտել է կանանց կերպարների միջոցով. այդ ընտրությունը ևս բավական արդյունավետ է եղել, քանի որ թուրքական-իսլամական հասարակության մեջ կինը կրկնակի անպաշտպան է:

Փորձելով ընդգրկուն ներկայացնել այդ շրջանի թուրքական հասարակությունը և նրանում տեղի ունեցող տարատեսակ երևույթները Օրհան Քեմալը անդրադառնում է պետական և քաղաքական համակարգում ընդգրկված խաբեբաների խնդրին: Այս խնդիրն Օրհան Քեմալը ներկայացրել է նաև որոշակի երգիծական, սարկաստիկ գունավորումներով, որը ցայտուն դրսևորվել է նախապես ծրագրված եռագրությունում, որի միայն երկու հատորն է գրողը հասցրել գրել. առաջինը կոչվում է «Տեսուչների տեսուչը», որի գլխավոր հերոսը մի սովորական խաբեբա է, որը իրեն ներկայացնում է որպես տեսուչ և թալանում դյուրահավատ մարդկանց: Այնքան իրատեսորեն է գրված այդ վեպը, որ շատերին կարող է թվալ, թե գրողը երկար տարիներ աշխատել է տեսուչ: Եռագրության երկրորդ հատորում խաբեբան արդեն մտնում է քաղաքական ասպարեզ և սկսում զբաղվել քաղաքական խաբեբայությամբ ու հաջողություններ արձանագրում: Բավական վարպետորեն գրված «Խաբեբան» վեպում առկա երգիծանքի տարրերը շատ լավ են համադրված ռեալիստական քննադատական նկարագրությունների հետ: Ավելորդ չէ փաստել, որ այս գիրքը կարող է հավակնել նաև «քաղաքական վեպի» ժանրին, քանի որ անդրադարձել է այդ տարիներին ակտիվորեն քննարկվող քաղաքական խնդիրներին: Նախատեսվող եռագրության երրորդ հատորը ամբողջովին քաղաքական էր լինելու և նկարագրելու էր այդ խաբեբայի գործունեությունը որպես իշխող կուսակցության պատգամավորի:

Ամփոփելով նշենք, որ Օրհան Քեմալի արձակում ռեալիստորեն արտացոլված են անցյալ դարի կեսերի թուրքական գրականության և հասարակական-քաղաքական կարևոր զարգացումները: Կարևոր ենք համարում նկատել նաև, Օրհան Քեմալը այն

սակավաթիվ թուրք գրողներից է, ով իր ստեղծագործություններում թեկուզ անուղղակի անդրադարձել է Հայոց ցեղասպանությունից հետո լքյալ հայկական գույքի խնդրին⁶⁶⁹:

ORHAN KEMAL: LITERARY PORTRAIT ATTEMPT

Edgar Khachatryan

(summary)

Orhan Kemal (1914-1970) is one of the most famous representatives of the 20th century Turkish prose. The direction of realism has emerged and developed in Turkish literature due to his works. Orhan Kemal contributed to the flow of new characters and themes into Turkish literature. According to various specialists, he was the first to bring the so-called “small man’s” character to the literature more thoroughly. Especially the early works by Orhan Kemal are characterized with autobiographical and emphasized features of the social realism. It should be noticed that Orhan Kemal is one of the few Turkish writers whose works, at least indirectly and briefly, are related to the problem of “derelict property” after The Armenian Genocide.

⁶⁶⁹ 20-րդ դարի թուրք գրականության Հայոց ցեղասպանության թեմային անդրադարձի մասին առավել մանրամասն տես, Մելքոնյան Ռ., Հայոց ցեղասպանության թեման արդի թուրքական գրականության մեջ, Երևան, 2010: